

Verdwenen en Verzwonden: Havengerelateerde toponiemen langs het middeleeuwse Zwin

Inleiding

Zoals bovenstaande titel reeds verraadt, zal deze bijdrage over toponiemen in de Zwinstreek niet strikt binnen de stadsmuren blijven, maar vooral het achterland van Brugge verkennen. De plaatsnamen die aan bod komen, zijn immers gelieerd aan het middeleeuwse Zwin: de bevaarbare verbinding tussen Brugge en de Noordzee. Dergelijke brede interpretatie van stadstoponymie zien we gerechtvaardigd in het recent verschenen boek *Medieval Bruges c.850-1550*, waarin Jan Dumolyn in het hoofdstuk ‘The Urban Landscape’ uiteenzet dat de hele havenzone langsheen het Zwin gezien moet worden als een inherent deel van het Brugs metropolitaan gebied (Brown & Dumolyn 2018: 79).

De inhoud van dit artikel kadert binnen het FWO-onderzoeksproject *Middeleeuws Brugge en zijn voorhavens. Een landschapsarcheologische bijdrage tot het Zwindebat* (Trachet 2016; Trachet 2017). Hierin worden drie verdwenen voorhavens van het Brugse havennetwerk uit de middeleeuwen onderzocht. Het ‘debat’ waarvan sprake in de projecttitel, heeft vooral betrekking op de landschappelijke ontwikkeling en topografie van die havens en het havenlandschap, maar ook rond de naamgeving van havens en waterlopen wordt al decennia gediscussieerd. In deze bijdrage wordt de woordenstrijd van drie plaatsnamen behandeld. In eerste instantie bekijken we het toponiem dat zijn naam heeft gegeven aan de hele regio: *Zwin*. Vervolgens gaan we zowel chronologisch als geografisch van Brugge richting Noordzee. Het verdwenen *Michem* was mogelijk één van de eerste voorhavens van Brugge en zou in de vroege- en

vooral volle middeleeuwen een rol van betekenis hebben gespeeld. Meer naar het oosten vinden we ten slotte een verdwenen laat-middeleeuwse havenplaats in *Monnikerede* (zie afbeelding).

De lezer wordt gevraagd in het achterhoofd te houden dat de toponymische studie nooit een hoofdrol heeft gespeeld in dit onderzoeksproject, en dat de bijdrage in dit symposium opgevat is als een kans om hypothesen voor te leggen aan experts ter zake. Om een duidelijk onderscheid te maken tussen eigen bedenkingen enerzijds, en reacties van taalkundigen anderzijds, is er voor gekozen de opmerkingen van de toponymisten steeds in voetnoot te plaatsen.

Zwin

Vanaf de late 12^e eeuw verschijnt het toponiem *Zwin* ten noordoosten van Brugge in geschreven bronnen als *Svuen*, *Swiin*, *Swin*, *Zuene*, etc. Enerzijds werd het in strikte zin gebruikt als hydroniem om een waterloop aan te duiden, anderzijds werd het ook in bredere zin gebezigd om naar de Brugse haven te verwijzen. Zo ook varieerden historici, bodemkundigen en taalkundigen in de interpretatie en toepassing van de term. In zijn meest algemene betekenis wordt *Zwin* gebruikt om het getijdengebied te duiden dat functioneerde als lineaire havenzone van middeleeuws Brugge. De ‘Zvingeul’ daarentegen, verwijst specifiek naar de getijdengeul die vanaf de 12^e eeuw de belangrijkste vaarweg richting Brugge was en werd afgedamd in Damme. Sommige auteurs benoemen deze middeleeuwse vaargeul ook als ‘het eigenlijke Zwin’. Het ‘Oud Zwin’ is de benaming van een vermoedelijk gekanaliseerde zij-arm van de vroeg- en volmiddeleeuwse getijdengebied (Trachet et al. 2015).⁽¹⁾ De term ‘Nieuw Zwin’ wordt soms gebruikt om de Hoekevaart te duiden, een 15^e-eeuws kanaal tussen het Oud Zwin en de Zvingeul. Vergelijkbare verbindingen tussen deze beide waterlopen staan vaak geregistreerd als ‘Leugenzwin’. De

⁽¹⁾ In Trachet et al. 2015 wordt een meer diepgaande discussie gevoerd over het Oud Zwin.

meest gekende toepassing van het woord Zwin is tot slot gelinkt aan het hedendaagse natuurreservaat ‘Het Zwin’, hetgeen in feite het laatste overblijfsel is van het middeleeuwse getijdengebied. Plasschaert (1955) benoemt deze buitendijkse restgeul binnen het natuurreservaat als ‘open Zwin’.

Hoewel het toponiem ‘Zwin’ in Vlaanderen dus als vanzelfsprekend gerelateerd wordt aan het slikken- en schorregebied op Belgisch-Nederlandse grens tussen Knokke-Heist en Cadzand, is het een wijdverbreid topo- en hydroniem. Varianten op ‘zwin’ komen vooral voor in de kust- en riviergebieden van Vlaanderen⁽²⁾, Nederland⁽³⁾, Duitsland⁽⁴⁾, Polen⁽⁵⁾ en het Verenigd Koninkrijk⁽⁶⁾. Overeenkomstig deze geografische verspreiding herleidden De Vries et al. (1987) het woord tot de Indo-Germaanse stam *swīnen*, hetgeen ‘verzwakken’, ‘vermindere(n)’, ‘verdwijnen’ betekent. Vervolgens bracht De Langhe (1992) deze etymologische verklaring in verband met getijdelandenschappen en interpreteerde de soortnaam ‘zwin’ als een geul langsheen de kust waarin het water fluctueert afhankelijk van het getij. Ryckaert (1989: 206) volgde deze interpretaties niet en definieert een ‘zwin’ als een depressie in het strand die parallel loopt met de kustlijn en die bijna altijd gevuld is met water. Het Van Dale woordenboek (1999) verklaart de term dan weer als een natuurlijke geul of kreek in buitendijks gebied. Het

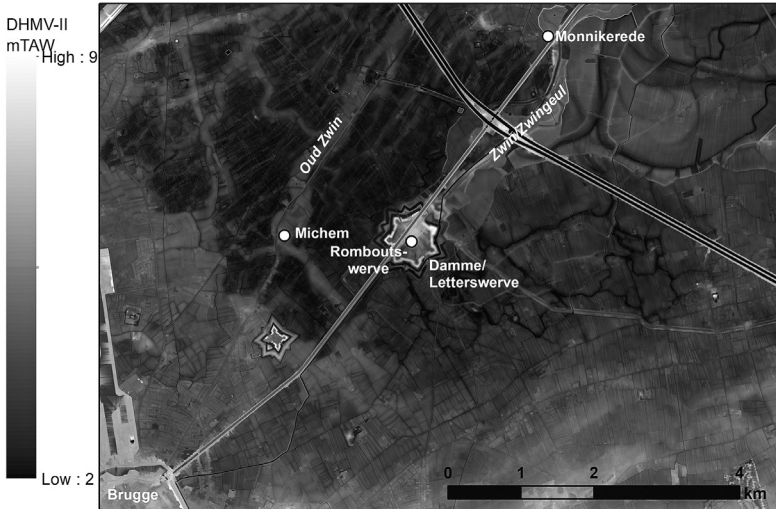
(2) Bijvoorbeeld het ‘Zwijn’ in Bredene: http://www.geonames.org/maps/google_51.25_2.967.html of ‘Zwijn’ en ‘Zwijnaarde’ langs de Schelde: http://www.geonames.org/maps/google_51.055_4.191.html, http://www.geonames.org/maps/google_51.001_3.707.html. Ook De Smet (1933: 1029) vermeldt verschillende variaties van zwin-waterlopen uit historisch bronmateriaal verspreid over Belgische kustvlaktes.

(3) Bijvoorbeeld ‘Zwin’, ‘Swin’, en ‘Zuiderzwin’: http://www.geonames.org/maps/google_52.923_5.561.html; http://www.geonames.org/maps/google_53.112_5.795.html; http://www.geonames.org/maps/google_52.974_5.014.html

(4) Bijvoorbeeld ‘Schweinfurt’: http://www.geonames.org/maps/google_50.049_10.222.html

(5) Bijvoorbeeld de rivier ‘Swinia’ die uitmondt in de Baltische Zee bij ‘Swinemünde’ of ‘Świnoujście’: http://www.geonames.org/maps/google_53.922_14.281.html

(6) Bijvoorbeeld ‘Oldswinford’: http://www.geonames.org/maps/google_52.447_-2.143.html

Plaatsnamen uit de tekst

(weergegeven op het *Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen* [DHMV] II)

Groene Boekje (Abeling 2002) spreekt over een geul tussen zandbanken of een verzande inham. De definiëring van de term ‘zwin’ is dus uiteenlopend. Bovendien valt het op dat de algemene woordenboeken niet expliciet rekening houden met een mogelijk Indo-Germaanse stam. Recentelijk werd echter een nieuw verklaringsmodel naar voor geschoven door Wim Slabbaert (persoonlijke communicatie). Hij heeft een hele reeks zwingerelateerde microtoponiemen en veldnamen gelokaliseerd in de Vlaamse kustvlakte en brengt hun exacte ligging in verband met de verzilting van zoet water. Hoewel zijn observatie enkel gebaseerd is op de koppeling van topografie en hydrologie, is de Indogermaanse stam *swīnen* hier ook toepasbaar: ‘het verdwijnen van zoet water uit het landschap’. Deze hypothese lijkt ons een waardevolle toevoeging aangezien het duiden van de aanwezigheid van zoet water in de onbedijkte kustvlakte uit de vroege en volle middeleeuwen waarschijnlijk zelfs belangrijker was dan het benoemen van getijdestromen, die meer evident waarneembaar waren.

Michem

Michem of *Mikhem* is een plaatsnaam die onder heimtoponiemen gecategoriseerd wordt en waarvan het eerste lid naar een eigennaam zou verwijzen. Volgens de meest recente evaluatie van dergelijke toponiemen wordt het ontstaan ruwweg tussen de 6^e en 10^e eeuw geplaatst (Deckers 2014: 144-149). Hoewel er nog geen duidelijkheid is over de aard en chronologie van dergelijke vroegmiddeleeuwse aanwezigheid in Michem, zijn de meeste onderzoekers het wel eens over de mogelijke functie als aanlegplaats of voorhaven langsheen de (deels gekanaliseerde) getijdengeul van het Oud Zwin (Deckers 2014: 238; 280; Trachet 2016: 67; 310). In deze bijdrage argumenteren we dat er ook een toponymische bewijslast is voor deze haven-hypothese.

Michem duikt voor het eerst op in de bronnen in 1089 in verband met nabijgelegen eigendom van het Sint-Donaaskapittel (Gysseling & Koch 1950: n°170: 297). In 1127 wordt Michem vervolgens vermeld als de plaats waar één van de moordenaars van Karel De Goede naartoe vluchtte nadat hij was ontsnapt uit de Brugse brug (De Smet 1933: 1055; Van Caenegem et al. 1999: 180). Een belangrijk detail hierbij is dat de vlucht tussen Brugse binnenstad en Michem per boot gebeurde, hetgeen impliceert dat beide locaties verbonden waren via water. Dat de moordenaar richting Michem vluchtte is mogelijk ook geen toeval, aangezien de machtige Erembaldfamilie op dat moment belangrijke posities binnen het kapittel van Sint-Donaas leverde, en net deze familie nauw betrokken bleek bij de moord op de graaf (Rider 2001: 11-15; Van Caenegem et al. 1999: 125-131). In 1173 leren we dat Michem op dat moment ook nog in contact stond met de zee, aangezien een oorkonde dan vermeldt dat de *homines de michem* verplicht tienden dienen te betalen, tenzij ze slachtoffer worden van mariene overstromingen (De Smet 1933: 156-157).

Een register van het Sint-Janshospitaal van omstreeks 1300 vermeldt vervolgens *thoge stic [...] biden warve te micheem [...]*. Iets verder staat er [...] *ende light ter eere stede die men heet*

Micheem [...] en [...] boesten *der brigghen te Mickem* (De Flou & De Smet 1938: 531). In elk van deze zinsdelen staan woorden en plaatsnamen die kunnen verwijzen naar de havenfunctie van Michem. In eerste instantie bekijken we de plaatsbepalingen *thoge stic* en *warve*. De Keyser vertaalde deze passage als een ‘een toren op een terpachtige structuur’ (De Keyser 1964: 13) en interpreteerde beide woorden dus als één en dezelfde verhoogde structuur. Hillewaert daarentegen onderscheidde twee verhoogde zones, door zowel *warve* als *thoge stic* als twee afzonderlijke, maar dicht bij elkaar gelegen zones te interpreteren (Hillewaert 1985: 119). Beide auteurs beschouwen echter maar één enkele verklaring van het woord *warve* of *werf*, namelijk een ‘opgeworpen heuvel’ of ‘verhoogde plaats’. De Geïntegreerde Taalbank (GTB) stelt nochtans een tweede relevante verklaring voor: namelijk die van ‘kade’. Deze interpretatie sluit nauw aan bij Engelstalige *wharf*, dat in de 12e eeuw dikwijls gebruikt werd om haven- en aanlegplaatsen te duiden. Pas later zou men daar het van het Frans afgeleide *quay* gaan gebruiken (Dyson 1981). In de directe omgeving van de Michem zijn bovendien nog andere werf-toponiemen terug te vinden zoals *Letterswerve* en *Romboutswerve* die beiden een duidelijke link met water hebben. Vooral Letterswerve is gekend als een belangrijke 12^e-eeuwse havenplaats die uitgebreid wordt beschreven in een toltarief uit 1163. De exacte locatie in het huidige landschap is echter niet gekend, al wordt vermoed dat het de plaats was waar men in 1180 de stad Damme heeft gesticht (De Groote 2000; Verhulst 1998). Ook Romboutswerve moet ooit naar een exacte locatie verwezen hebben, maar leeft nu enkel nog door in de naamgeving van de *Watering van Romboutswerve* en de *Romboutswervedijk*.

Naast *warve* is ook het woord *stede* uit het tweede zinsdeel vooralsnog als vanzelfsprekend geïnterpreteerd met zijn meest voor de hand liggende verklaring als ‘plaats’, ‘nederzetting’, of ‘stad’. Toch kan deze plaatsaanduiding volgens het GTB ook wijzen op de aanwezigheid van een ‘aanlegplaats’ of ‘markts-standplaats’, hetgeen in het geval van Michem meer betekenisvol zou zijn dan ‘stad’.

Een derde belangwekkende vermelding uit het register van het Sint-Janshospitaal is die van een *brigghe* of brug te michem. De aanwezigheid van dergelijke constructies zijn immers niet vanzelfsprekend in een dynamisch getijdengebied en hun locatie niet onwillekeurig. Bruggen vormen immers strategische plaatsen waar weg- en watertransport worden verbonden. Naast dit strategisch motief wordt bij de bouw van bruggen ook het *least-effort*-principe gebruikt. Doorwaadbare plaatsen of zogenaamde voordes zijn bijvoorbeeld dikwijls de plaatsen waar bruggen als eerste worden aangelegd. In het geval van het een getijdenrivier of kreek verschijnen bruggen eerder op locaties waar het getij aan invloed verliest, of op de grens tussen zee- en riviergebonden transport. (Marsden 1981: 10; Milne 1999: 146). De *brigghe* van Michem kan bijgevolg de locatie geweest zijn waar de getijdenkracht van het Oud Zwin verminderde,⁽⁷⁾ en waar men de overslag van marien naar rivier- en wegtransport plaatsvond. Vanuit topografisch en geomorfologisch oogpunt lijkt deze verklaring alvast steek te houden, aangezien de geul nabij de vermoede locatie van Michem-brug een scherpe bocht richting zuiden maakt en er vanuit diezelfde bocht een gekanaliseerde variant van de waterweg richting Brugge schijnt te vertrekken. Ook de *Doestweg* die de abdij van Ter Doest in Lissewege met Damme verbindt, passeert over het Oud Zwin via de brug van Michem (Trachet 2016: 307). De havens van eerst Letterswerve en later Damme bevinden zich bovendien op een vergelijkbare topografische en geomorfologische positie in het landschap: op het einde van een getijdengeul, maar toch nabij het op de zandrug gelegen Brugge.

Naast enkele archeologische en topografische indicatoren (Trachet 2016: 303-307), lijkt deze nieuwe interpretatie van enkele specifieke vermeldingen en toponiemen de hypothese

(7) Magda Devos wijst er tijdens het symposium op dat het toponiem 'Michem' ook naar deze topo- en hydrografische situatie kan verwijzen. Naar analogie met het Oost-Vlaamse 'Michelbeke' (Brakel), waar het Germaanse 'mig' wordt geïnterpreteerd als 'urine'. De toponymische verklaring zou ook hier kunnen wijzen naar een sterk verminderde waterloop: 'pisbeek' of 'modderbeek'.

van een vroeg- en volmiddeleeuwse aanlegplaats langsheen het Oud Zwin dus te bekrachtigen.

Vanaf de tweede helft van de 12^e eeuw zullen verzanding van het Oud Zwin en het toenemend belang van de meer zuidelijke gelegen nieuwe getijderivier van het Zwin richting Damme het einde inluiden voor Michem. In 1298 vinden we reeds de eerste vermelding van ‘Oud’ Zwin (De Smet 1933: 1030), die de connotatie van een onbruik geraakte waterweg draagt. In 1481 is er nog sprake van drie boerderijen en twee oude boerderijen in Michem, hetgeen op het verval van de nederzetting kan wijzen. Het toponiem Michem lijkt nog enkele eeuwen te hebben overleefd als tiendenhoek *de Mickemhoek*, maar is na de afschaffing daarvan tijdens de Franse Revolutie uit het landschap te verdwenen (De Keyser 1964: 17). Met de oprichting van een staak-kapelletje in 1949 en het onderzoek van René De Keyser vanaf de 1960 werd het toponiem echter weer in ere hersteld.

Monnikerede

Monnikerede is de meest gekende onder de verdwenen havenplaatsen van het Zwin. In de late middeleeuwen functioneerde de nederzetting als voorhaven van Brugge op de linkeroever van de getijdengeul richting Damme. Zowel de topografische ligging, datering en functie zijn uitgebreid bestudeerd door de aanwezigheid van goed bewaard tekstueel en archeologisch bronmateriaal (De Smet 1940; Hillewaert 1986; Trachet et al. 2017a; Trachet et al. 2017b). Een blijvend punt van onduidelijkheid en onenigheid betreft echter de toponymische verklaring van de plaatsnaam.

Voor beide delen waaruit het toponiem is samengesteld bestaat er discussie. Enerzijds de identiteit van de monniken waarvan sprake, en anderzijds het topografisch element waarmee ze initieel in verband worden gebracht. Wat betreft de monniken worden zowel de abdij Ter Doest in Lissewege, als die van Sint-Kwintens in Oostkerke naar voren geschoven. Wat betreft het topografisch element twijfelt men of het gaat over een waterloop (ede) of aanlegplaats (rede).

De eerste vermelding van het toponiem komt uit een juridisch document uit 1219 dat betrekking heeft op een overval op monniken van Ter Doest langsheen de waterloop *Municareda* (De Keyser 1960). Zowel de aanwezigheid van de monniken van Ter Doest als het bestaan van de waterloop met de naam *Municareda* worden dus al bij deze eerste attestatie aangetoond. De eerste vermelding die verwijst naar de nederzetting zelf vinden we in een Engels charter uit 1226, waarin *Lambekus de Muneke-rede* wordt genoemd als één van de Vlaamse scheepseigenaars die gevangen werd genomen op zijn terugweg van Gascogne (Höhlbaum et al. 1876: n° 201: 63). Diezelfde Lambekus wordt in 1230 vermeld met zijn dorpsgenoot *Johannes de Munckenerod* als deel van de vloot die Engelse troepen naar Frankrijk verscheept (De Smet 1937: 135). Beide vermeldingen scheppen een beeld van inwoners met een mariene focus die internationaal actief waren. De volgende vermelding is eveneens scheeps-gerelateerd en behandelt de verplichte vernauwing van een sluis nabij Monnikerede die ervoor moet zorgen dat de goederen die richting Brugge worden verscheept voortaan sowieso langs Damme moeten passeren, en niet (meer) via andere binnenwateren (Höhlbaum et al. 1876: n° 627: 28). Hoewel deze vermelding uit 1266 meestal wordt aangehaald om aan te tonen dat Monnikerede sinds het midden van de 13^e eeuw over stadsrechten beschikte, leert het ons eveneens dat het netwerk van Brugse voorhavens steeds meer gereguleerd wordt. Bovendien is de vermelde sluis waarschijnlijk de locatie waar de waterloop *Municareda* in het Zwin uitmondde. Vanaf dat moment tot het eind van de 16^e eeuw zijn er talrijke vermeldingen van Monnikerede, zij het wel vooral verwijzend naar de nederzetting.

Startend met de toponymische discussie rond het eerste woorddeel, wordt de identiteit van de monniken langsheen het Zwin in vraag gesteld. Hendrik Quirinus Janssen was de eerste onderzoeker die interesse toonde in Monnikerede en meende dat monniken aan 'een' Gents klooster gelinkt moesten worden, al kon hij daar weinig argumenten voor aandragen (Janssen 1854: 76). August Van Speybrouck was vervolgens de eerste die

de monniken van Ter Doest naar voor schoof, aangezien deze de belangrijkste aanwezige abdij was in de Zwinregio (Van Speybrouck 1896). Eerst Juliaan Opdedrinck (1920) en later De Keyser (1960) brachten ook de monniken van Sint-Kwintens (Sint-Quentin-en-l'isle) uit Vermandois in het debat, aangezien zij in de onmiddellijke nabijheid een tiendenschuur en het patronaat van de nabijgelegen kerk van Oostkerke bezaten. Bovendien was het zegel van de monniken van het leenhof van de Sint-Kwintensabdij hetzelfde als het stadszegel van Monnikerede, namelijk een monnik naast een schip (De Keyser 1962). Verder onderzoek bracht echter aan het licht dat het zegel van Sint-Kwintens pas gemaakt werd in 1608 en dus werd afgeleid van het stadszegel in plaats van omgekeerd. Ook De Keyser was er sindsdien van overtuigd dat de monniken van Ter Doest in Lissewege hun naam aan Monnikerede hebben gegeven (De Keyser 1985). De laatste 30 jaar zijn er geen nieuwe argumenten aangedragen en wordt de Ter Doest-hypothese als meest geloofwaardige beschouwd.⁽⁸⁾

Rest ons nog de vraag of monniken hun naam initieel aan een waterloop (ede) of een aanlegplaats (rede) hebben gegeven. Opnieuw verschilt de interpretatie naargelang de auteur. Janssen stelde meteen beide opties voor, maar nam geen stelling in (Janssen 1854: 76). Van Speybrouck opteerde voor de interpretatie van aanlegplaats (Van Speybrouck 1896: 41), waarna De Smet (1940: 4) en vooral De Keyser de stam 'ede'/'eda' en dus waterloop-hypothese aanhingen. Spijtig genoeg zijn er in dit debat tot dusver weinig overtuigende argumenten aangehaald. In dat opzicht zou het interessant kunnen zijn om de andere haven-gerelateerde toponiemen in de streek in de discussie te betrekken. Vooral de voorhavens 'Damme' en 'Sluis' zijn bijvoorbeeld ontegensprekelijk verwijzingen naar hydrotechnische infrastructuur die werd aangelegd langsheen het Zwin. Misschien niet toevallig zijn beide havens ook stadsstichtingen

⁽⁸⁾ In het kader van huidig UGent-onderzoek in de zwinstreek is een artikel in de maak dat de deze hypothese kracht zal bijzetten en uitgebreid ingaat op de relatie tussen de Ter Doest en Monnikerede (De Clercq et al, in preparation).

waar een grote grafelijke invloed aan te pas kwam (Leloup & Vannieuwenhuyze 2013).⁽⁹⁾ De andere voorhavens langsheen het Zwin dragen namen die eerder betrekking hebben op hun landschappelijke context of een specifiek (natuurlijk) topografisch element, zoals *Mude* (zandwad), *Hoeke* (hoogte), *Lamminsvliet* (waterloop) of *Coxyde* (natuurlijke schuilhaven). De havenplaatsen zijn bovendien niet expliciet gesticht, maar groeiden eerder organisch uit vissersnederzettingen, waarna sommigen op een bepaald wel stadsrechten kregen. Als we Monnikerede in deze categoriseren proberen inpassen lijkt een oplossing nog steeds niet naderbij. Hoewel zowel plaatsnaam als ontstaansgeschiedenis van toponiem bij de categorie van landschappelijke elementen lijkt aan te sluiten, is een infrastructurele verwijzing naar de ‘steiger van de monniken’ ook niet uit te sluiten.⁽¹⁰⁾

Besluit

De drie casus uit het Zwingebied tonen aan dat, ondanks meer dan 150 jaar historisch onderzoek, de toponymische verklaring van plaatsnamen in deze regio de laatste decennia nog maar weinig vooruitgang is geboekt. Ook bij het recent landschapsarcheologisch onderzoek naar het Brugse havennetwerk is toponymie te weinig aan bod gekomen. Uit de bovenstaande argumentatie blijkt nochtans opnieuw dat net die wisselwerking tussen landschappelijke en historische component enerzijds en etymologisch verklaringsmodel anderzijds, tot betere inzichten van sites en omringende landschappen kan leiden. Een bron die het potentieel heeft het toponymisch onderzoek in de Zwinregio nieuw leven in te blazen vinden we echter in de geschilderde kaart van het Brugse Vrije, (Pieter Pourbus, 1561-1571). Deze

⁽⁹⁾ Ook Nieuwpoort past in dit rijtje van grafelijke stadsstichtingen met havenfunctie.

⁽¹⁰⁾ De aanwezige toponymisten neigen in de discussie eerder naar ‘rede’ stam voor de plaatsnaam. Hun voornaamste argument is dat ‘ede’, ‘eda’ of ‘ee’ nog niet gebruikt werd in het begin van de 13^e eeuw, wanneer *Munecareda* voor het eerst werd neergeschreven.

kaart bevat meer dan 700 toponiemen uit de oostelijke kustvlakte die tot dusver enkel geïnventariseerd zijn (Thoen 1998). In een nieuw onderzoeksproject dat deze kaart als uitgangspunt neemt voor een landschapsarcheologische studie van de Zwinstreek, wordt getracht ook de studie naar deze plaatsnamen beter te integreren (Trachet 2018).

Bibliografie

- ABELING A. 2002: *Het Groene woordenboek*. Den Haag.
- BROWN A. & DUMOLYN J. 2018: *Bruges, a Medieval Metropolis, c. 850 - c. 1580*. Cambridge.
- DE CLERCQ W., DOMBRECHT K., DUMOLYN J., LELOUP W. & TRACHET J. in preparation: 'Monnikerede: The Rise and Decline of a Medieval Port Community in the Shadow of the Staple of Bruges'. *The Medieval Low Countries* 6.
- DE FLOU K. & DE SMET J. 1938: *Woordenboek der toponymie van westelijk Vlaanderen, Vlaamsch Artesië, het land van den Hoek, de graafschappen Guines en Boulogne, en een gedeelte van het graafschap Pont-hieu*. 10, Brugge.
- DE GROOTE J. 2000: 'Het toltarief van Letterswerve'. *Rond de Poldertorens* 42, 1, pp. 18-28.
- DE KEYSER R. 1960: 'De Muncareda, een zijarm van het Zwin'. *Rond de Poldertorens* 2, 2, pp. 10-13.
- DE KEYSER R. 1962: 'De Tienden, het Tiendenhof en het Ammanshof te Oostkerke en te Moerkerke'. *Rond de Poldertorens* 4, 2, pp. 61-72.
- DE KEYSER R. 1964: 'Mikhem'. *Rond de Poldertorens* 1, 4, pp. 13-17.
- DE KEYSER R. 1985: 'De monnik in het stadwapen van Monnikerede'. *Rond de Poldertorens* 27, 1, pp. 23-24.
- DE LANGHE J.E. 1992: 'Over de plaatsnamen Zwin (Zwijn) en Zinkval'. *Rond de Poldertorens* 34, 1, pp. 19-20.
- DE SMET A. 1933: 'Het waterwegennet ten noord-oosten van Brugge in de XIIIe eeuw: Oude Zwin, Reie en Zwin'. *Revue belge de Philologie et d'Histoire. Société pour le progrès des études philologiques et historiques: Bruxelles* 12, pp. 1023-1059.
- DE SMET A. 1937: L'origine des ports de Zwin. Damme, Mude, Monnikerede, Hoeke et Sluis. In: F. G., E. S. & F. V. (Eds.). *Etudes d'histoire dédiées à la mémoire de Henri Pirenne par ses anciens élèves*. Brussel, pp. 125-141.

- DE SMET J. 1940: *Monnikerede: een verdwenen zeestad van het Zwin*
- DE VRIES J., HOGENHOUT-MULDER M. & DE TOLLENAERE F. 1987: *Nederlands etymologisch woordenboek*. Leiden.
- DECKERS P. 2014: *Between Land and Sea. Landscape, Power and Identity in the Coastal Plain of Flanders, Zeeland and Northern France in the Early Middle Ages (AD 500-1000)*. Doctoral Thesis, Vrije Universiteit Brussel.
- DYSON A.G. 1981: The terms 'quay' and 'wharf' and the early medieval London waterfront. In: Milne G. & Hobley B. (Eds.). *Waterfront Archaeology in Britain and Northern Europe*. London, pp. 37-38.
- GYSSELING M. & KOCH A.C.F. 1950: *Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum scripta*. Brussel.
- HILLEWAERT B. 1985: 'Verdwenen bewoning te Michem'. *Liber Amicorum René De Keyser*, pp. 109-122.
- HILLEWAERT B. 1986: 'La petite ville de Monnikerede: analyse du relief et étude microtopographique'. *Scholae Archaeologicae* 4, pp. 5-48.
- HÖHLBAUM K., GILLIODTS-VAN SEVEREN L., KUNZE K. & STEIN W. (Eds.). 1876: *Hansisches Urkundenbuch*. Halle.
- JANSSEN H.Q. 1854: 'Monnikereede'. *Cassandria*, pp. 73-95.
- LELOUP W. & VANNIEUWENHUYZE B. 2013: 'Damme en Sluis: de oorsprong en vroege ontwikkeling van twee middeleeuwse Zwinstadjes'. *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge* 150, 1, pp. 13-56.
- OPDEDRINCK J. 1920: 'Oostkerke en de abdij van St. Quintins ten Eilande'. *Biekorf* 26, pp. 211-225.
- PLASSCHAERT R. 1955: *De fysisch-geografische evolutie van het open Zwin*.
- RIDER J. 2001: *God's scribe : the historiographical art of Galbert of Bruges*. Washington (D.C.).
- RYCKAERT M. 1989: 'De verzanding van het Zwin'. *Water: Tijdschrift over Waterproblematiek* 49, pp. 204-207.
- THOEN E. 1998: De plaatsnamen op de grote kaart. In: van der Heyden A. & Depuydt F. (Eds.). *Het Brugse Vrije in beeld : facsimile-uitgave van de Grote Kaart geschilderd door Pieter Pourbus (1571) en gekopieerd door Pieter Claeissens (1601)*. Leuven, pp. 45-56.
- TRACHET J. 2016: *Inland Outports. An interdisciplinary study of medieval harbour sites in the Zwin region*. Doctoral Thesis, Ghent University.
- TRACHET J. 2017: 'Verlande voorhavens. Verdwenen middeleeuwse havensites in de Zwinstreek'. *Monumenten, Landschappen en Archeologie (M&L)* 5, pp. 6-25.

- TRACHET J. 2018: 'Mapping/Painting the Medieval Landscape. A Landscape-archaeological analysis of the medieval landscape as depicted by Pieter Pourbus'. *e-Perimetron* 13, 2, pp. 112-120.
- TRACHET J., DELEFORTRIE S., DOMBRECHT K., DUMOLYN J., LELOUP W., THOEN E., VAN MEIRVENNE M. & DE CLERCQ W. 2015: 'Turning Back the Tide: The Zwin debate in perspective. A historiographical review of the medieval port system northeast of Bruges'. *Revue du Nord* 97, 413, pp. 305-321.
- TRACHET J., DELEFORTRIE S., VAN MEIRVENNE M., HILLEWAERT B. & DE CLERCQ W. 2017a: 'Reassessing surface artefact scatters. The integration of Artefact-Accurate Fieldwalking with geophysical data at Medieval harbour sites near Bruges (Belgium)'. *Archaeological Prospection* 24, 2, pp. 101-117.
- TRACHET J., LELOUP W., DOMBRECHT K., DELEFORTRIE S., DUMOLYN J., THOEN E., VAN MEIRVENNE M. & DE CLERCQ M. 2017b: 'Modelling Monnikerede. The topographical reconstruction of a deserted medieval outport near Bruges'. *The Medieval Low Countries. An Annual Review* 4, pp. 91-130.
- VAN CAENEGEM R.C., DEMYTTENAERE A. & DEVLIEGHER L. 1999: *De moord op Karel de Goede. Door Galbert van Brugge*. Leuven.
- VAN DALE J.H., DEN BOON T., GEERAERTS D., GEERTS G., VAN DER SIJS N. & VOS E. 1999: *Van Dale groot woordenboek der Nederlandse taal*.
- VAN SPEYBROUCK A. 1896: 'Meunikenreede I'. *Biekorf* 7, 3, pp. 39-42.
- VERHULST A. 1998: 'Keulse handelaars in het Zwin tijdens de twaalfde eeuw en de vroegste ontwikkeling van de Vlaamse zeehavens'. *Bijdragen tot de geschiedenis* 81, 1-3, pp. 351-358.

Jan TRACHET